

INHOUD

Artikelen

Piter van Tuinen	Een gakkende gans tussen Friese zwanen. Tobias Gutberleth, Simon Gabbema en Gysbert Japix	3
Geert H. Janssen	Leven als een graaf. Het hof van Willem Frederik (1613-1664) als particuliere onderneming	15
Annemarth Sterringa	Philip Ernst Vegelin van Claerbergen (1613-1693), secretaris, raad en hofmeester aan het Friese stadhoudelijke hof	27
Joke Spaans	De lutherse lobby voor vrijheid van godsdienstoefening in Friesland	38
W.J. op 't Hof	Nadere Reformatie in Friesland?	53
Mirjam de Baar	Godsdienstvrijheid voor de labadisten in Wieuwerd (1675-1732)	66
Louis Peter Grijp	Wobbelke en de strofische heuristiek. Iets over Gysbert Japix en de Friese zangcultuur	83
W. Bergsma	Een geleerde en zijn tuin. Over de vriendschap tussen Lubbertus en Vulcanius	96
Frans R.E. Blom	Constantijn Huygens en de Friese dichter Willem Staackmans	122
Olga van Marion	Gysbert Japix' 'Paris forlittende Enone'	133
Nelleke Moser	De kapitein in zijn labyrint. Het veelzijdige schrijverschap van Haring van Harinxma (1604-1669)	143
Mededeling		160
Recensies		161
Signalementen		178
Personalia		191

De zeventiende eeuw

Cultuur in de Nederlanden in
interdisciplinair perspectief

Wobbelke en de strofische heuristiek

Iets over Gysbert Japix en de Friese zangcultuur

LOUIS PETER GRIJP

De Gysbertherdenking 2003

In het *betinkingsjier* 2003 kwam Gysbert Japix naar voren als een dichter die graag gezongen wordt. Dat bleek eens te meer tijdens de slotmanifestatie op 16 november in de Martinikerk te Bolsward, waar de vele Gysbertproducties uit het gedenkjaar in een drie uur durend *spectacle coupé* werden samengevat.¹ Sjongploech Auke Roukes leidde de middag in met het lied *Gysbert sjongt* (Gysbert zingt), een tekst van Bernard Smilde op muziek van Hindrik van der Meer, beiden actief lid van het Musikologyske Wurkgroep van de Fryske Akademie. Deze ijverars voor Friesland's muzikale heden en verleden lieten Gysbert in de eerste persoon zingen over de oude Friese taal, die ten dode opgeschreven leek maar door hem weer nieuw leven is ingeblazen. De zingende Gysbert haalt in het lied ook eigen verzen aan:

Ik song myn sang, as 't yn myn herte stoarme,
as ik oerstjoer fan leafde bûten roai,
ûnder de tsjoen fan Wobbelke har sjarme
de âlde wurden fûn: 'Wat biste moai!'

(vertaling: Ik zong mijn zang, toen het in mijn hart stormde,
toen ik buiten zinnen van bovenmatige liefde,
onder de bekoring van Wobbelkes charme
de oude woorden vond: 'Wat ben je mooi!')

Het geciteerde lied is *Wobbelke*, een van 's dichters mooiste minnezangen. Ook aan zijn boertige en religieuze liederen wordt gerefereerd. Het credo van Smilde en zijn de mede-herdenkers weerklinkt in de slotstrofe:

Noch klinkt myn liet en it sil jimmer klinke
salang yn 't Fryske lân noch Frieze binn'
dy 't ieu oan ieu myn bertedei betinke.
Sjong dan myn sängen, al wat sjonge kin.

(vertaling: Nog klinkt mijn lied en het zal altijd klinken
zolang er nog Friezen zijn in het Friese land
die eeuw in eeuw uit mijn geboortedag herdenken.
Zing dan mijn zängen, al wat zingen kan.)

1 Programmaboekje *Einkonsert fan it Gysbert Japixbetinkingsjier 1603-2003: Lit ús no(ch)ris swiet muzykje*, Bolsward 16 november 2003. Op 15 mei was in de Martinikerk het Japixjaar begonnen met een officiële herdenkingsplechtigheid.

Ik meen in deze verzen enige ongerustheid over het voortbestaan van Gysberts liederen te bespeuren, maar dat kan ook retoriek zijn. In elk geval moet er actie worden ondernomen om dit klinkende erfgoed levend te houden. Gysbert is immers de aartsvader van de Friese poëzie, die het Friese volk verbindt, en dat ervaart men ten volle in de samenhang van Gysberts verzen. De herdenkers spreken zelf van 'ús grutte foarsjonger' (onze grote voorzanger), refererend aan de nevenfunctie die de muzikale onderwijzer in de Martinikerk vervulde.

Na dit programmatische begin weerklonken vele van Gysberts verzen door diezelfde Martinikerk, afgewisseld met toonzettingen en voordracht van hedendaagse Friese dichters. Sjongploech (lekenzanggroep) Auke Roukes zong *Wobbelke* en andere liederen van Gysbert, overgezet in hedendaags Fries, en verzen van latere dichters. Het Keamerkoar Littenseradiel deed hetzelfde op kunstige koorzettingen vervaardigd door twintigste-eeuwse componisten van serieuze muziek. Camerata Trajectina bracht geestelijke en wereldlijke liederen van Gysbert in het originele Mid-Fries, begeleid op authentieke instrumenten, volgens de regels van de muziekhistorische uitvoeringspraktijk. Als hun zanger Jaap Hoekstra niet onverhoopt ziek was geworden, was hij de derde geweest die die middag *Wobbelke* zong. Als klap op de vuurpijl waren er fragmenten uit de grootste publiekstrekker van het herdenkingsjaar, de rockmusical *Gysbert Gysbert* door de popgroep Reboelje. Op post-Dylaniaanse klanken luidde deze het Gysbertjaar uit.

Ik beschrijf dit alles met enige uitvoerigheid voor de niet-Friese lezer om aan te geven waar Gysbert en zijn poëzie in Friesland voor staan. Deze middag vierde Friesland zijn Fries-zijn – althans, dat deden enkele honderden Friezen die hun Fries-zijn hoog in het vaandel dragen. Bij zo'n gelegenheid ervaart men van dichtbij dat een natie een mentale constructie is die met behulp van rituelen wordt gehandhaafd. Al wordt de dichter tegenwoordig 'meer geprezen dan gelezen', in de woorden van Philippus Breuker, er was anno 2003 kennelijk nog voldoende Gysbert in het collectieve geheugen van Friesland aanwezig om deze herleving succesvol te laten verlopen. Dit alles in een gemoedelijke sfeer, wars van demonstratief nationalisme – eerder riep het gebeuren nostalgische gevoelens op bij uw randstedelijke scribent. Pogingen om media van buiten de provincie te interesseren hadden weinig resultaat gehad. Gysbert bestaat alleen in Friesland.

De receptie van Gysberts liederen

Gysberts verzen zijn niet altijd zo populair geweest. In de zeventiende eeuw zullen zijn liederen slechts in beperkte kring zijn gezongen. Gysbert was zeker niet de populairste Friese liederendichter van de Gouden Eeuw; dat predikaat verdient Jan Janszoon Starter. Diens *Friesche Lusthof* (1621) werd tenminste zeven keer herdrukt en wat meer zegt: Starters liederen zijn vele tientallen malen aangehaald als wijsaanduiding voor nieuwe liederen van andere zeventiende-eeuwse dichters. Voor een deel is dat te verklaren uit zijn Engelse afkomst en zijn antenne voor hitgevoelige muziek: hij introduceerde nieuwe Engelse melodieën in de Republiek, die op zijn woorden snel populair

werden.² Hierbij steken Gysberts scores mager af. Diens postuum gedrukte *Friesche Rymlerye* (1668) beleefde in de zeventiende eeuw één heruitgave (1681).³ Veelzeggend is Gysberts totale afwezigheid in de contrafactuur: er is niet één lied van hem bekend waarop door anderen een nieuwe tekst is gedicht. Nu was Gysbert in zijn melodiekeuze geen trendsetter zoals Starter; hij koos voor zijn liedteksten melodieën die in Holland al populair waren. Belangrijker echter is het verschil in beider omgang met de Friese dimensie. Voor Starter bood de Friese herkomst van zijn – Nederlandstalige – verzen de gelegenheid zijn bundel op de Hollandse markt een lokale kleur mee te geven, juist op het moment dat daar in de Nederlandse literatuur belangstelling voor aan het ontluiken was.⁴ Voor Gysbert was de Friese dimensie echter geen modieuze verpakking maar de kern van de zaak. Zijn Friese verzen waren alleen bedoeld voor Friezen en konden slechts worden genoten door intellectuelen die het belang van de ontwikkeling van het Fries tot literaire taal inzagen. De receptie van zijn poëzie zal in de zeventiende en achttiende eeuw vooral in kringen rond de universiteit van Franeker moeten worden gezocht.⁵ Mogelijk zijn Gysberts liederen door studenten gezongen, maar tot een zangcultuur met nieuwe Friese liederen lijken ze niet te hebben geïnspireerd.

Pas in de negentiende eeuw, wanneer de Friese beweging zich gaat inzetten voor de Friese taal en volkscultuur, stijgt Gysberts ster en groeit hij uit tot de klassieke Friese dichter. Diverse heruitgaven van zijn *Rymlerye* zien het licht. Regionalisten zoals de gebroeders Halbertsma eren hem als de grondlegger van de Friese literatuur. Zij werkten mee aan 's dichters eerste herdenkingfeest in 1823. Eeltsje Halbertsma voer zelfs over de Friese wateren in een jacht dat de 'Gysbert Japicx' gedoopt was.⁶ Ook in zulke kleine dingen zien we hoe Gysbert werd verweven in het nationale vertoog van de Friese beweging. Postuum blies hij zijn partij mee in het bouwwerk van de Friese identiteit dat werd opgetrokken uit de bouwstenen taal, geschiedenis en volkscultuur.⁷ Daartoe behoorde ook het Friese zangrepertoire dat in die tijd ontstond. Hoe vreemd het ook moge klinken, tot aan de negentiende eeuw is er nauwelijks in het Fries gezongen – het liedoeuvre van Gysbert was een opmerkelijke uitzondering geweest. Een Fries volkslied gebaseerd op een eeuwenoude mondelinge overlevering

2 Het meest geliefd waren Starters *Blydschap van mijn vliet* en *Doen Daphne d'overschoone maeght*, dat wil zeggen deze liedjes zijn het meest frequent door andere dichters aangehaald als wijs voor nieuwe liedjes – van elk van beide komen meer dan dertig aanhalingen voor in de Nederlandse Liederencyclus van het Meerstens Instituut.

3 Er bestaat ook een uitgave gedateerd 1685, maar deze is grotendeels een titeluitgave van 1681. Een gedetailleerd overzicht van de uitgaven vindt men in Ph.H. Breuker, *It wurk fan Gysbert Japicx* II-1, Leeuwarden 1989, hoofdstuk 3.

4 L.P. Grijp, 'De Rotterdamse Faem-Bazuyn. De lokale dimensie van liedboeken uit de Gouden Eeuw', in: *Völkenskundig Bulletin* 18 (1992), p. 23-78, speciaal p. 57.

5 Tony Feitsma wees me er op dat Franeker promotieverzen uit deze periode reminiscenties aan Gysberts verzen bevatten.

6 Bruorren Halbertsma, *Rimen & Teltsjes*, Leeuwarden 1994 (elfde druk), aantekening op p. 548. Halbertsma won met zijn jacht op 20 augustus 1844 een zilveren tabaksdoos bij een wedstrijd op het Snekermeer.

7 Goffe Jensma, 'Kultuer yn Fryslân en Fryske kultuer, 1795-1917', in: J. Frieswijk, J. Huizinga, L. Jansma en Y. Kuiper (red.), *Skiednis fan Fryslân 1750-1995*, Amsterdam, Leeuwarden 1998, p. 172-212, speciaal p. 196.

Afb. 1 Ook in kleine dingen werd Gysbert verveven in het Friese nationale vertoog. Beppe vindt in de lappenmand van schoenmaker Gabe oude rijmpjes en versjes die de gebroeders Halbertsma's later zouden uitgeven onder de titel *Lapekoer van Gabe skoer*. De beeltenis van de (fictieve) schoenlapper aan de muur vertoont opmerkelijke overeenkomst met het enige bewaarde portret van Gysbert door Matthys Harings (1637). Illustratie van Ids Wiersma uit 1918 voor de *Rimen & Teltsjes* van de gebroeders Halbertsma.

Afb. 2 Gysberts liefdeslied *Wobbelke* op een anonieme negentiende-eeuwse melodie. Uit: *Fryslân sjongt* (1942), p. 92.

63.

Wobbelke.

Gysbert Japitcx

Stemme: Daer vond ick heynelyck, &c

1=d 0 3 2 1 | 6. 5 2 4 3 | 1. 3 2. 3 |

Myn hert dat tril. let my, it iz nin roai! Myn ljeaf. ste

5. 4 4 4 3 4 | 6. 5 5 3 1. |

Wob. bel. ke, Myn swiet. ste Wob. bel. ke, Myn wind. ste

7. 7 6 5 4 2 | 1. 6 5 4 2 | 1. 0 ||

Wob. bel. ke, Hwet bis. te moai! Hwet bis. te moai!

bestond eenvoudigweg niet. De gebroeders Halbertsma en andere dichters moesten het Friese zangrepertoire vanaf de grond opbouwen, waarbij ze zich spiegelde aan de Duitse liedtraditie van de Romantiek. Men dichtte nieuwe Friese liederen op melodieën van klassieke componisten als Mozart en Mendelssohn; andere liedteksten werden door inheemse componisten getoonzet. Ze werden gebundeld in *It Lieteboek* (1876) in een tijd dat, volgens de samenstellers, de liederen van de Halbertsma's alweer in vergetelheid dreigden te raken. In het *Ny Frysk Lieteboek* (1886), waaraan onder andere Piter Jelles Troelstra meewerkte, werd voor het eerst een lied van Gysbert opge-

nomen: *Wobbelke*.⁸ Het was op muziek gezet door een componist wiens naam door de samenstellers van de bundel niet meer achterhaald kon worden. *Wobbelke* is present in een goedkoper bundeltje met Frieslands meest populaire zangen, het *Frysk lieteboekje foar eltsenien* (1902) en het lied zou nog vele decennia nadien gezongen blijven op de sentimentele melodie uit het *Ny Frysk Lieteboek*. In bundels voor de volkszang verschenen later andere liederen van Gysbert op hun zeventiende-eeuwse wijzen. Voor *Wobbelke* had men de oorspronkelijke muziek echter niet kunnen vinden. Eind jaren zeventig kreeg het lied een nieuwe melodie van de hand van Jan Slofstra.⁹

Om die zeventiende-eeuwse wijzen te vinden was onderzoek nodig geweest. In 1956 verscheen een uitvoerige studie van Jacob Jansen naar de melodieën van Gysberts liederen, waaraan hij meer dan vijftien jaar had gewerkt.¹⁰ Jansen verrichtte zijn werk in een tijd dat er nog geen Nederlands Volksliedarchief bestond. Hij moet honderden liedboekjes hebben doorgenomen op zoek naar de wijzen die Gysbert boven zijn liederen had vermeld. Voor het overgrote deel van Gysberts tweeëndertig wijzen kon Jansen de originele melodie terugvinden. Slechts drie liederen gaven problemen. In twee gevallen kon hij toch een min of meer bevredigende oplossing vinden, alleen *Wobbelke* bleef een raadsel. Van de betreffende wijsaanduiding, 'Daer vond ick heymelijck', ontbrak elk spoor.

Op zoek naar de melodie van Wobbelke

Het Gysbert Japix Comité dat de herdenking van 2003 organiseerde, had ruim tevoren Camerata Trajectina uitgenodigd een productie rond de liederen van de dichter te verzorgen. Bij de voorbereidingen bleek hoe grondig Jacob Jansen zijn werk had gedaan. Zijn identificatie van de melodieën bleek bij de huidige stand van het onderzoek correct en de lacunes waar hij tegenaan was gelopen, waren nog steeds niet oplosbaar. Dat wil zeggen, noch in het uitgebreide kaartregister van het Nederlands Volksliedarchief noch in de inmiddels veel omvangrijkere Nederlandse Liederbank bleken de door Japix bedoelde melodieën te vinden.¹¹ Het leek erop dat ze voorgoed van de aardbodem waren verdwenen.¹² Vooral voor het aantrekkelijke *Wobbelke* was dat een kwellen-

8 Met dank aan Hindrik van der Meer, die dit in zijn eigen bibliotheek vaststelde.

9 In *Fryslân sjongt* van 1942 heeft *Wobbelke* nog de negentiende-eeuwse melodie. In het *Lieteboek* van 1948 ontbreekt *Wobbelke* tussen vijf liederen van Gysbert op originele melodieën. *Wobbelke* op de nieuwe melodie van Slofstra vindt men in de bundels *Fryslân sjongt* (1978) en *Frysk lieteboek* (1979).

10 Jacob Jansen, *Gysbert Japix' Lieten. In stúdzje oer de fan de dichter bidoelde melidijen*, Drachten 1956. Over afzonderlijke liederen publiceerde hij vanaf 1940.

11 Beide onderzoeksinstrumenten bevinden zich op het Meertens Instituut te Amsterdam. Het kaartstelsel van het Nederlands Volksliedarchief, vanaf het midden van de jaren vijftig opgebouwd door Marie Veldhuizen en haar medewerkers, is inmiddels in gedigitaliseerde vorm opgenomen in de Nederlandse Liederbank.

12 Voor de wijs 'Snel rebel' (Jansen, *Gysbert Japix' Lieten*, nr. 17) kwam ik in mijn dissertatie niet verder dan Jansen, namelijk tot een latere melodie uit hetzelfde contrafactcomplex (L.P. Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw. Het mechanisme van de contrafactuur*, Amsterdam 1991, p. 302). Bij de wijs 'Van Cordewagen' (Jansen nr. 8), waarvoor Jansen geen bevredigende oplossing had gevonden, zou ik op grond van formele overeenkomsten in de liederenbank de melodie *Eylaes amour* willen suggereren, waarvan echter geen zekere muzieknotatie bekend is.

de gedachte. Nu is er voor dit soort gevallen nog de strofische heuristiek, die in het melodie-onderzoek op het Meertens Instituut als een bezemwagen fungeert wanneer de traditionele zoekingen via beginregels, refreinen en wijsaanduidingen geen soelaas bieden.

De strofische heuristiek maakt gebruik van de overeenkomst in vorm van liedteksten die op eenzelfde melodie werden gezongen. Door strofen te vergelijken kan men de melodie van een liedtekst alsnog op het spoor komen. De bijbehorende methodologie is in mijn proefschrift uitvoerig uiteengezet.¹³ Bij het beschrijven van liederen ten behoeve van de Nederlandse Liederbank, in het *Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600* en bij recent onderzoek naar de melodieën van het *Antwerps liedboek* is de strofische methode veelvuldig en met succes toegepast.¹⁴

We onderwerpen *Wobbelke* dus aan een strofisch onderzoek en bekijken de eerste strofe:

Stemme: *Daer vond ick heymelijck, &c.*

Myn hert dat trillet my, it iz nin rôy!
 Mijn ljeafste *Wobbelke*,
 Mijn swietste *Wobbelke*,
 Mijn wirdste *Wobbelke*,
 Het biste moy!

Rap gaat mijn harteklop, nu droef, dan blij.
 Mijn liefste *Wobbelke*,
 mijn zoetste *Wobbelke*,
 mijn dierste *Wobbelke*,
 hoe mooi ben jij!
 (metrische vertaling: Douwe Tamminga)¹⁵

Het is een karakteristieke liederstrofe, met zijn verschillende verslengten en (quasi-)herhalingen. Het eerste vers telt 5 heffingen (accenten), het laatste 2. Bij het tweede tot en met het vierde vers laat het aantal heffingen zich niet direct bepalen; *-ke* is op zichzelf een zwakke lettergreep, maar zou op een metrisch sterke positie kunnen staan. Uit de volgende strofen (zie bijlage 1) blijkt echter ondubbelzinnig dat we drie accenten moeten lezen. Gecombineerd met het rijmschema wordt het strofeschema dan .5A.3B=3B=3B.2A in de notatie van de Nederlandse Liederbank, waarbij de hoofdletters staan voor mannelijke rijmklanken. Met de *is*-tekens wordt aangegeven dat het tweede, derde en vierde vers in beginsel gelijk zijn; ook dat blijkt duidelijker uit de vervolgstrofen.

¹³ Grijp, *Het Nederlandse lied*, hoofdstuk 14.

¹⁴ Martine de Bruin, Johan Oosterman e.a., *Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600*, Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, en Amsterdam, Meertens Instituut, 2001, 2 delen en cd-rom. Dit repertorium is opgenomen in de Nederlandse Liederbank. Het onderzoek naar de melodieën van het *Antwerps liedboek* heb ik verricht in het kader van een heruitgave van die bundel die in 2004 het licht ziet.

¹⁵ Geciteerd naar *Gysbert Japix. Een keuze uit zijn werk*, ed. Philippus Breuker, Bolsward, Leeuwarden 2003, p. 87. In de wijsaanduiding staat daar 'heynelijck', conform het origineel – kennelijk een drukfout. Voor een letterlijke vertaling zie bijlage 1.

Wanneer men het aldus vastgestelde schema in de liederenbank opzoekt, kan men binnen één seconde vaststellen dat de strofevorm uniek is, temidden van de meer dan 30.000 strofevormen die er in zijn opgenomen. Dat is een tegenvaller, maar er is nog hoop: men kan in dergelijke gevallen doorzoeken naar variante strofen. Liedereren die op dezelfde melodie worden gezongen hoeven namelijk niet precies dezelfde strofevorm te hebben, er zijn allerlei variaties mogelijk. Om die te vinden moet men de parameters van de strofe een voor een uitschakelen. Men kan bijvoorbeeld het rijmgeslacht negeren of het aantal accenten per versregel. Het is een moeizame en omslachtige methode die vaak tot onzekere resultaten leidt, maar voor *Wobbelke* moeten we iets over hebben. Na lang proberen vond ik slechts één strofevorm met formele overeenkomsten. Het betreft een lied van Stalpart van der Wiele op de heilige Antonius van Padua.¹⁶ Nu is het niet erg aannemelijk dat de gelovige calvinist Gysbert heiligenliederen van protestantenhater Stalpart heeft gezongen, laat staan dat hij er een contrafact op heeft gemaakt. Maar een indirect verband is niet uitgesloten: beide dichters zouden hun liedtekst onafhankelijk van elkaar naar hetzelfde liedje kunnen hebben gemodelleerd. De dateringen staan dat toe: het lied op Antonius ontstond uiterlijk in het jaar van Stalparts dood (1630) maar mogelijk tot zo'n vijftien jaar eerder, *Wobbelke* uiterlijk in 1646 of 1647 toen Junius aantekeningen maakte op het handschrift, maar mogelijk al een jaar of tien eerder.¹⁷ Ik plaats de strofeschema's ter vergelijking onder elkaar:

Wobbelke . 5A . 3B= 3B= 3B . 2A
 Antonius . 5a . 5a . 3B .3B .3B . 2a

De formele overeenkomsten zijn evident, maar er zijn ook verschillen: ten eerste heeft Stalparts Antonius een vers meer dan Gysberts *Wobbelke*, ten tweede zijn Stalparts arrijmen vrouwelijk in plaats van mannelijk en tenslotte zijn bij Stalpart de B-verzen onderling niet gelijk zoals bij *Wobbelke*. De verschillen zijn echter alleszins overkomelijk. Ze kunnen heel goed het gevolg zijn van strofische transformaties die ook elders zijn gedocumenteerd.¹⁸ Zo kan de extra versregel bij Stalpart worden verklaard uit de herhaling van de eerste muzikale frase met nieuwe tekst. Tekst en melodie luiden in Stalparts bundel als volgt:

16 *Stad Padua! vermaerd seer langh te voren*, wijsaanduiding: *Boerinnetje, als ghy gaet water halen*, in J.B. Stalpart van der Wiele, *Gulde-Iaers Feest-Daghen*, Antwerpen 1635, p. 569. Eerste strofe met melodie in F van Duyse, *Het oude Nederlandsche Lied*, Den Haag, Antwerpen 1903, dl 1, p. 631.

17 Voor de dateringen zie resp. Charles van Leeuwen, *Hemelse voorbeelden. De heiligenliederen van Joannes Stalpart van der Wiele 1579-1630*, Nijmegen 2001, p. 51, en Gysbert Japix. *Een keuze uit zijn werk*, p. 250.

18 Grijp, *Het Nederlandse lied*, p. 257 vlgg. geeft voorbeelden van metrisch indifferente transformaties en transformaties met metrische verandering. De transformatie 'rijmgeslacht veranderen' wordt behandeld op p. 264, de transformatie 'strofedeel herhalen' op p. 266. Bij het voorbeeld van deze laatste transformatie is Stalpart op dezelfde wijze betrokken als hier.

Ge - haet, ge - schrikt, ge - vlucht moet

t' al - len ston - den, De wor - tel en de

vrucht zijn van de zon - de,, Die

Sa - tans quaed be - drijf,, Tot scha van ziel en lijf, Door

dienst van't eer - ste wijf, Ons heeft ge - von - den.

Stel dat *Wobbelke* op dezelfde melodie werd gezongen, dan zou daar de eerste frase met inbegrip van de tekst moeten worden herhaald.¹⁹ Dat kan probleemloos. Het tweede verschil, dat tussen het mannelijke en vrouwelijke rijm, kan soms weerbarstige tekstplaatsingen opleveren, maar bij Stalparts melodie blijkt het moeiteloos op te lossen door twee noten onder één boog te brengen. Het verschil met de herhaalde verzen tenslotte heeft geen enkele consequentie voor het passen van de tekst op de melodie. We plaatsen nu *Wobbelke* op Stalparts melodie (zie p. 91).

Het resultaat klinkt uitstekend. Met name de (quasi-)herhalingen van *Wobbelke* komen op deze melodie mooi tot hun recht. Voor een zo uitzonderlijke en karakteristieke strofevorm is dit resultaat – met zo weinigrijpende transformaties – ruim voldoende om er bewijskracht aan te ontnemen.²⁰

19 Zo'n herhaling is overigens doorgaans facultatief.

20 Voor criteria bij het herkennen van een authentieke melodie zie Grijp, *Het Nederlandse lied*, p. 292-293.

Myn hert dat tril - let my, it
 iz nin rôy! rôy! Myn
 Ijeaf - ste Wob - bel - ke, Myn swiet - ste Wob - bel ke, Myn
 wird - ste Wob - bel - ke, Het bis - - - te moy!

Wanneer we de wijsaanduiding van Stalparts lied (*Boerinnetje, als ghy gaet water halen*) er bij betrekken wordt deze identificatie alleen maar geloofwaardiger. De tekst van dit liedje werd teruggevonden in een handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, gedateerd omstreeks 1635:²¹

Boerinneken, als ghy gaet waterken halen, (*2 maal*)
 waerom en wilt ghy my niet een woort vertalen
 waer me dat ghy my doet (*3 maal*)
 mijn sinnekens dwalen?

Men ziet de door ons veronderstelde herhaling van de B-verzen bevestigd: bij het vers 'waer me dat ghy my doet' is aangegeven dat dit driemaal moet worden gezongen. Stalpart heeft de herhalingen kennelijk door nieuwe woorden vervangen.

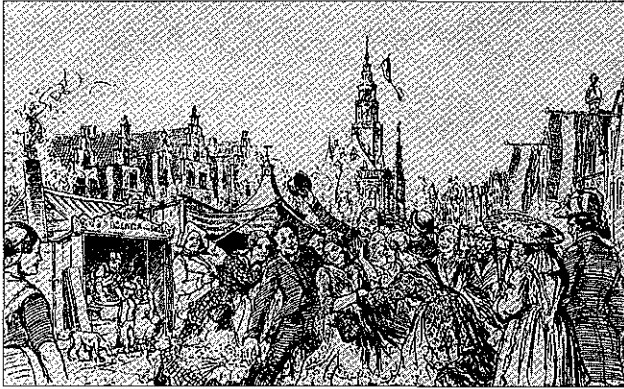
Maar het *Boerinneken* biedt ook een inhoudelijke sleutel tot *Wobbelke*. De meisjesnaam Wobbelke doet eerder aan een boerenmeid denken dan aan een stadse juffer. Bij de Halbertsma's is Wobbel een bijdehante boerendochter die op de Bolswarder markt een verlegen vrijer aan de haak slaat.²² Piter Terpstra liet in zijn historische romans over Gysbert de jonge dichter vrijen met de dienstbode van de grietman, Wobbelke gehehen.²³ De filologie leert evenwel dat Gysbert het lied hoogstwaarschijnlijk voor zijn eigen vrouw Syke, dochten van een notaris, schreef.²⁴ 'Wobbelke' zal dus een plagend

²¹ Van Duyse, *Het oude Nederlandsche Lied*, dl 1, p. 629. Zijn bron (handschrift Brussel KB nr. 19544) is inmiddels spoorloos. Het betreft de enige bekende overlevering van deze liedtekst.

²² In het bekende lied *De Boalserter merke. Fan Hoatse mei syn Wobbel*. Bruorren Halbertsma, *Rimen & Teltsjes* (elfde druk), p. 8.

²³ Piter Terpstra, *Gysbert Japiks Trilogy*, Leeuwarden 2003, p. 54 vlgg.

²⁴ *Gysbert Japix. Een keuze uit zijn werk*, p. 250.

Afb. 3 Boalsserter merke (Markt in Bolsward), illustratie van Ids Wiersma uit 1918 bij het gelijknamige lied uit de *Rimen & Teltsjes van de gebroeders Halbertsma*. De vrouw in het midden is de mooie boerendochter Wobbel, die de verlegen zanger van het lied verschalket.

koosnaampje zijn geweest, inderdaad zoets als ‘boerinnetje’. Gysbert, een rasimitator in renaissancecistische zin, kan zich heel goed voor zijn Friese *Wobbelke* door het Hollandse *Boerinneken* hebben laten inspireren; de liedjes ademen dezelfde plagerig-verliefde sfeer.

Een merkwaardige complicatie is nog dat Gysberts (en Stalpart's) verzen alleen goed passen op de eerste strofe van het *Boerinneken*; de vervolgstrofen zijn langer (zie bijlage 2). Ik heb dat eerder verklaard uit een mondelinge overlevering van het lied, waarbij de eerste verzen van de eerste strofe verloren moeten zijn geraakt.²⁵ Andere notaties van deze vrij gangbare melodie hebben aan het begin steeds twee frasen meer dan Stalpart, en zo ook alle bekende contrafachten, waaronder P.C. Hoofts *Ach Amaryllis*. Op die langere melodie passen de vervolgstrofen van het *Boerinneken* inderdaad. Dat verklaart de zeldzaamheid van *Wobbelkes* strofe: het betreft kennelijk een orale variant van de eerste strofe die alleen door Stalpart en, naar nu blijkt, Gysbert is opgepikt.²⁶

Besluit

Deze ingewikkelde oefening in de strofische heuristiek heeft een melodie opgeleverd waarop *Wobbelke* zich uitstekend laat zingen.²⁷ Bovendien bleken er voldoende argumenten te vinden om aannemelijk te maken dat het inderdaad de melodie betreft die Gysbert bij het dichten van zijn beroemde minnelied door de oren zweefde.

Het bericht dat *Wobbelke* haar oorspronkelijke melodie had teruggekregen werd in Friesland met enthousiasme ontvangen. Het nieuws haalde de regionale televisie.

25 Grijp, *Het Nederlandse lied*, p. 271.

26 In de eerste strofe van *Boerinneken* is aangegeven dat het eerste vers moet worden herhaald, maar daar moet een misverstand in het spel zijn. In de tweede strofe van *Boerinneken* moet het eerste (half)vers wel worden herhaald (zie bijlage 2), mogelijk is daar sprake van tekstverlies dat zo wordt gecompenseerd. Wellicht analoog daarmee is ook in de getrunceerde eerste strofe een herhaling aangegeven, in een poging deze toch op de volledige melodie te laten passen. Onverklaard tenslotte blijft Gysberts wijsaanduiding: ‘Daer vond ick heymelijck, &c.’ We kunnen slechts gissen dat dit vers voorkwam in de versie van *Boerinneken* die Gysbert kende. In de Brusselse versie komen deze woorden echter niet voor.

27 *Wobbelke* is te beluisteren op de cd van Camerata Trajectina *Gysbert Japix. Lieten / Liederen*, Globe GLO 6055 (2003), track [4], gezongen door Jaap Hoekstra.

Hindrik van der Meer bewerkte de ‘nieuwe’ melodie voor zijn *sjongploech* en Bernard Smilde componeerde er een fluit- en orgelbegeleiding bij, in hoogbarokke stijl, ten behoeve van zijn muziekuitleg van Gysberts liederen, die nog juist in de laatste weken van het *betinkingsjier* werd gepresenteerd. Die geestdrift hoeft ons inmiddels niet meer te verbazen: er zijn een kleine twee eeuwen van Friese natievorming aan voorafgegaan, inclusief de verering van Gysbert Japix, met Wobbelke aan zijn zijde.

Abstract – In the 17th century, Gysbert Japix’s songs seem to have been sung by a select group of people, certainly in comparison to the songs of his popular compatriot Jan Jansz. Starter. Gysbert came to fame in the 19th century, when the Frisian Movement regarded him as the godfather of Frisian literature. His amorous song Wobbelke became popular on a new melody, since it proved impossible to recover its original music. Due to the method of strophic heuristics and the Dutch Song Bank of the Meertens Institute (Amsterdam), however, we were able to find the melody: Boerinneken, als ghy gaet waterken halen, notated by Stalpart van der Wiele (1634), which most likely served as Gysbert’s model both musically and with respect to content.

Bijlagen

Bijlage 1 Wobbelke

Stemme: *Daer vond ick heymelijck, &c.*

Myn hert dat trillet my, it iz nin rôy!

Mijn ljeafste *Wobbelke*,

Mijn swietste *Wobbelke*,

Mijn wirdste *Wobbelke*,

Het biste moy!

Ick fiel oon ’t kreauweljen, ljeaf, het my dert,

Mijn gouden Ingelke,

Mijn gouden Ingelke,

Mijn gouden Ingelke,

Du biste’ ijn ’t hert.

O! ’t hert ontffjuecht my beyd’ mijn eagen trog.

Ja ’t rint uwt my ijn dy,

It tjocht uwt my ijn dy,

It ljeapt uwt my ijn dy,

Az ick dy sjog.

Ick kin naet wezze fen dy, swiete Djier,

Æf ick môt stearre ljeaf,

Æf ick môt stearre ljeaf,

Æf ick môt stearre ljeaf,

Dat ’s inckel wiert.

Help Ljeafste', ô litste my ijn docken quea,
 Paetke my swiete Tuwt,
 Paetke my swiete Tuwt,
 Paetke my swiete Tuwt,
 Æf ick bin dea.

Naar *Gysbert Japix, Een keuze uit zijn werk*, ed. Ph. Breuker, Leeuwarden 2003, p. 87.

Mijn hart dat trilt mij, het is buitengewoon!
 Mijn liefste Wobbelke,
 Mijn zoetste Wobbelke,
 Mijn waardste Wobbelke,
 Wat ben je mooi!

Ik voel aan 't kriebelen, lief, wat mij deert,
 Mijn gouden engeltje,
 Mijn gouden engeltje,
 Mijn gouden engeltje,
 Jij bent in 't hart.

O! 't hart ontvliegt mij allebei mijn ogen door.
 Ja, 't loopt uit mij in jou,
 Het trekt uit mij in jou,
 Het springt uit mij in jou,
 Als ik jou zie.

Ik kan niet bij jou vandaan zijn, zoete liefste,
 Of ik moet sterven, lief,
 Of ik moet sterven, lief,
 Of ik moet sterven, lief,
 Dat is enkel waar.

Help, liefste, o laat je mij in zulk een kwaad,
 Kus mij, zoete lieveling,
 Kus mij, zoete lieveling,
 Kus mij, zoete lieveling,
 Of ik ben dood.

Letterlijke vertaling door A. Feitsma, van de cd *Gysbert Japix – Lieten/ Lieder* door Camerata Trajectina, Globe GLO 6055.

Bijlage 2 Boerinneken

Boerinneken, als ghy gaet waterken halen, (2 maal)
 waerom en wilt ghy my niet een woort vertalen
 waer me dat ghy my doet (3 maal)
 mijn sinnekens dwalen?

Als ghy dan thuys compt (2 maal)
 blozende als een godinne,
 bevangen ben ick dan met uwer minnen,
 waer me dat ghy my doet (3 maal)
 breken mijn sinne.

O schoon ionck vrouwe, als een kersouwe
 syde gy in u visagie;
 ick en sach mijn dagen noch schoonder personagie,
 waer me dat ghy my doet (3 maal)
 maecken couragie.

Tis al de dage, dat ick beclage
 om te sien aen die fonteyne,
 het is al om u claer aenschijne,
 d'welck my mijn hert verheucht, (3 maal)
 dat is certeyne.

U blosende wanxkens, u borstjens blancxkens
 staen soo schoon menschen hert mocht lusten,
 wat sout u schaden oft ghijt eens blusten?
 Comt stelt u kruycxken neer, (3 maal)
 compt by my rusten.

Ick ongesonden, ja, heel deurwonden,
 bidde u wilt my toch aenschouwen
 wat ick hier lijde om een schoon jonckfrouwe;
 dat ick, mijn leven lanck (3 maal)
 haer mach behouwen.

Princerse vol weerden, al my begheren
 is om u te helpen dragen
 de melck cruycke by nacht en by dage;
 dus, bidde ick u, mijnen dienst (3 maal)
 laetten u behaghen.